

L'AULA D'ANATOMIES I LA CASA DE LES COMÈDIES: DOS ESTABLIMENTS VINCULATS A L'HOSPITAL DE LA SANTA CREU (SEGLE XVII)

Antònia M. Perelló

El segle XVII representà per a Barcelona un pas decisiu cap a la conformació com a ciutat moderna. Entre les preocupacions prioritàries del govern de la ciutat i d'altres institucions figurava l'interès creixent per millorar les condicions de vida i d'assistència dels seus habitants. Aquesta inquietud es concretà en l'atenció dispensada a l'Hospital General de la Santa Creu i altres establiments sorgits al seu entorn.

L'Hospital de la Santa Creu data de l'any 1401, quan el Consell de Cent i el Capítol barceloní decidiren agrupar sota una administració única, dependent d'ambdues institucions, els diversos hospitals aleshores existents a la ciutat.⁽¹⁾ Entre els hospitals dels quals tenim constància documental, i en ocasions gràfica, hi figuren el denominat de la Ciutat, a prop de les portes de la Seu (1045); el d'en Marcús, al carrer Montcada (1166); el del canonge Colom, al carrer de l'Hospital (1229); el dels Messells, de Sant Llätzer o de Santa Margarida, al Padró (segle XII); el del canonge Vilar (1256); el de Pere Desvilar, de Santa Marta o de l'Almoïna (1311); el de Santa Eulàlia del Camp, dels Pelegrins o de Santa Anna, a més d'una munió de petits establiments de caritat que anaven sorgint i desapareixent,

dependents d'iniciatives caritatives d'alguns ciutadans o bé d'institucions religioses. Tenim les imatges d'alguns hospitals gràcies al *Llibre que conté tot lo principi del Hospital General de la Sancta Creu y de la Convalescència*, esmentat anteriorment, que hem tingut ocasió de consultar a l'Arxiu de l'Hospital de Sant Pau de Barcelona. Els dibuixos estan acolorits i presenten la peculiaritat de tenir la representació del terra en perspectiva, en un paper enganxat sobre el primer dibuix. Per la simplicitat de les imatges podríem pensar que es tracta de còpies d'il·lustracions anteriors a la data del llibre, però en qualsevol cas són de gran interès.

Aquests hospitals, conseqüència, com dèiem més amunt, de fundacions religioses o privades, tenien com a missió tant donar acollida als pelegrins que arribaven a Barcelona i refugiar captaires, com guarir malalts. Aquests establiments, que es mantien gràcies a rendes i censos cedits, entraren en crisi arran de la devaluació de la moneda⁽²⁾ i això acabà determinant la decisió del Consell i del Capítol d'unificar-los sota l'administració de l'Hospital General de la Santa Creu.

La indubtable importància d'aquest Hospital dins la vida de la Barcelona del segle XVII generà al seu voltant determinats serveis i estructures que, si d'antuvi eren auxiliars, paulatinament es configuraren com a imprescindibles i amb un cert grau d'independència. Aquest és el cas de la Casa de Convalescència, mereixedora d'un estudi individualitzat, de l'Aula d'Anatomies i de la Casa de les Comèdies entre altres. La vinculació de cadascuna d'aquestes dependències amb l'Hospital

(1) AHSP (Arxiu de l'Hospital de Sant Pau): 'Llibre que conté tot lo principi del Hospital General de la Santa Creu i de la Convalescentia, ab un pròleg que llargament narra les antiguitats de las dos casas y dels Hospitals Antichs, ab una explicatió de las armas de dita Convalescentia. Fet en Barcelona y Convalescentia en lo any 1674', p. 21: "... En lo any 1401, essent Bisbe de Barcelona Don Juan de Armengol, segon d'aquest nom, a vista de tants accidents com se demostraven al Regimen de tants hospitals, lo il·lustre Capítol ab lo Savi Consell de Cent determinaren y resolgueren unir los dits sis hospitals y posar-los baix regimen de la Ciutat y Capítol, així que feta la concòrdia en lo Palatio Episcopal, la enviaren a Roma y lo Sanct Pare Benet Tretze la confirmà ...".

(2) DANON BRETOS, José: *Visió històrica de l'Hospital General de Santa Creu de Barcelona*. Barcelona: 1978, p. 15.

obeeix a motivacions de caràcter ben diferent. Així, si la Casa de Convalescència neix de la necessitat de donar acollida als convalescents provinents de l'Hospital per evitar les tan freqüents recaigudes i morts, l'Aula d'Anatomies, vinculada també a l'Estudi General, respon a interessos científics i experimentals encaminats a l'ensenyament de nous cirurgians. La relació de la Casa de les Comèdies amb l'Hospital de la Santa Creu era, d'altra banda, eminentment crematística. L'Hospital cobrava un impost als comedians que arribaven a Barcelona per actuar i rebia una part de les entrades al públic.

Posposem per a una altra ocasió l'estudi de la Casa de Convalescència. Després de donar algunes dades generals sobre l'Hospital General de la Santa Creu pertanyents al segle XVII, volem aportar algunes informacions referides a l'Aula d'Anatomies i a la Casa de les Comèdies.

L'Hospital de la Santa Creu al segle XVII

Al llarg del segle XV es treballà al nou Hospital General de la Santa Creu i cap als darrers anys del segle l'estructura gòtica de l'edifici ja devia estar coberta.⁽³⁾ Era una construcció de dues plantes, en forma de U al voltant d'un pati. La primera planta de cadascuna de les tres ales es cobria per creueria sobre arcs escarsers i la superior per arcs de diafragma apuntats i coberta de fusta de doble vessant. Ja dins el segle XVI, entre 1509 i 1512, es treballà a l'ala de llevant, on es va construir sobre el dormitori o infermeria dels homes una sala sota l'advocació de santa Magdalena. L'any 1511 el virrei de Catalunya, Jaime de Luna, posà la primera pedra per a la continuació de les obres a l'ala de ponent, i va continuar les infermeries o dormitoris de les dones damunt de les sales destinades als nens orfes. En aquests treballs intervingueren els mestres Joan Çafont i Antoni i Esteve Porreres. Les dimensions de la nau, coneguda amb el nom de Quadra de sant Roc, eren 59'5 metres de llargària, 10'75

metres d'amplada i 10'20 metres d'alçada.⁽⁴⁾ Marià Carbonell esmenta la participació del mestre Francesc Galves.⁽⁵⁾ Quan aquestes obres arribaren al carrer Hospital, que portava aquest nom precisament per la presència de l'antic Hospital d'en Colom, es procedí al tancament del pati de l'Hospital, i se situà l'entrada principal de l'establiment en aquest nou mur de tancament. Per a la realització d'aquesta porta, l'Hospital contractà l'any 1518 el mestre de cases Antoni Cuberta.⁽⁶⁾ Tot sembla indicar que aquest mestre, que tingué la col·laboració del mestre Antoni Papiol, utilitzà alguns elements procedents d'un portal preexistent, fet que explicaria el seu caràcter híbrid.⁽⁷⁾ L'any 1537 es construí el pou situat a l'esquerra del pati de l'Hospital, i l'any 1568 el mestre Joan Çafont començà les dues escales monumentals que, als costats de llevant i ponent, comuniquen els pisos superiors amb el pati.⁽⁸⁾

A començament del segle XVII, període objecte del nostre estudi, l'Hospital començava a patir la manca d'espai. Ja s'havien llogat unes cases al proper carrer de Robadors i s'utilitzaven algunes dependències del veí establiment de les Egipcíaques. L'any 1630, mentre s'estaven realitzant obres a la nau de ponent a càrrec dels mestres Pau Ginestar i Jeroni Portell,⁽⁹⁾ el Consell de Cent rebé una nova sol·licitud d'espai per part dels Administradors de l'Hospital. Demanaven que atesa "*la extrema necessitat que aquella casa té de stantias o aposentos per a posar y créixer los llits de los malalts*", la Ciutat els permetés utilitzar més habitacions de l'edifici de les Egipcíaques "*que és contigu a aquest Hospital*". Els consellers de la Ciutat donaren autorització als adminis-

(3) VILARRUBIAS, Felio A.: *Notícia histórico-arquitectónica de los edificios del Antiguo Hospital de la Santa Cruz y Casa de la Convalecencia de San Pablo de la Ciudad de Barcelona*. Barcelona: 1969, p. 19.

(4) GARRIGA, Joaquim: *L'època del Renaixement. Segle XVI (Història de l'Art Català, vol. IV)*. Barcelona: 1986, p. 22.

(5) CARBONELL I BUADES, Marià: *L'arquitectura classicista a Catalunya, 1545-1659*, Tesi doctoral inèdita, Departament d'Història de l'Art, Universitat de Barcelona, 1989, p. 667.

(6) VILARRUBIAS, F.A.: *Notícia histórico-arquitectónica...*, p. 20.

(7) GARRIGA, J.: *L'època del Renaixement*, p. 30.

(8) CARBONELL, M.: *L'arquitectura classicista a Catalunya*, p. 669.

(9) *Ibidem*.

tradors de l'Hospital per utilitzar tots els espais que fossin necessaris, amb la facultat d' obrir un portal a la paret mitgera per poder passar directament d'un edifici a l'altre.⁽¹⁰⁾ Noves peticions d'espai, que tingueren l'autorització del Consell, es repetiren al llarg dels anys següents.⁽¹¹⁾

L'any 1634 el cavaller Pau Ferran, que anys més tard seria el principal fundador de la contigua Casa de Convalescència, va renunciar al seu lloc com a administrador de l'Hospital de la Santa Creu en benefici de Jaume Magrinyà,⁽¹²⁾ mentre les obres de l'Hospital continuaven: el dia 9 de març de 1636, el mestre de cases Miquel Bartra va contractar les obres de la cambra de sant Joan per prolongar l'ala de ponent cap al carrer Egipcíacues i el 25 de febrer de 1639 el mestre Jaume Parés rebé el preu fet de l'obra que havia d'anar des de la cuina vella fins a la paret de l'església, a la part de llevant.⁽¹³⁾ Entretant però, el 7 de maig de 1638, s'havia produït l'incendi destructor de la Quadra de sant Roc, a la planta baixa de l'ala de ponent. Les almoines de la ciutat per a la reconstrucció foren molt generoses, de manera que les obres, en les quals intervingueren els mestres Pere Matheu i Francesc Socies,⁽¹⁴⁾ estaven pràcticament acabades l'any següent i encara sobraven uns 10.000 ducats. Aquests diners foren utilitzats per efectuar reparacions a les estances de les donzelles que estaven en molt mal estat. Les informacions dels administradors de l'Hospital al Consell sobre aquest tema havien estat molt clares:

"...els Administradors... supplican a V. S. se servescan fer-los mercè de ajudar-los ab la quantitat de a V. S. li apara per acabar una obra molt important y profitosa, y lo que és de major consideració, necessària y que no té espera, que és un quarto per a poder habitar y treballar totes les donzelles,

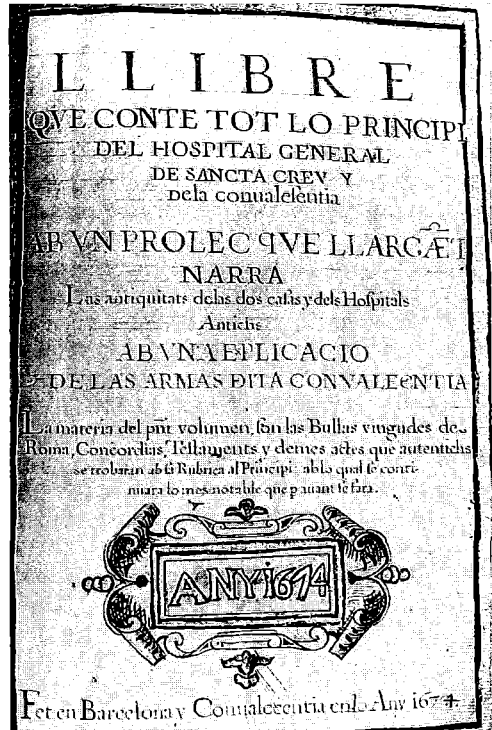
(10) AHCB (Arxiu d'Història de la Ciutat de Barcelona): Deliberacions, Consell de Cent II-139, 1630, 29 maig, f. 135 v.

(11) AHCB: Deliberacions, Consell de Cent II-140, 1631, 2 maig, f. 80; 14 maig, f. 93 v.

(12) AHCB: Deliberacions, Consell de Cent II-143, 1634, 8 abril, f. 119.

(13) VILARRUBIAS, F. A.: *Noticia històrico-arquitectònica ...*, p. 23.

(14) DANON, J.: *Visió històrica de l'Hospital General de la Santa Creu de Barcelona*, p. 31.

Llibre conservat a l'Arxiu de l'Hospital de Sant Pau

axí grans com xicas, que filan i texan per dit Hospital, que a més que vuy habitan està perillósissim de caurer, per estar arrimat al quarto dels malalts pateix també aquell, com se veu en dies passats que féu tant gran sentiment casi tot ell que se'n faltà poch no anàs tot a terra, que com ab los pichs dels telers se mouen les parets, com són de tàpia se desmoronen poch a poch y va tot a terra, a més de què lo lloch en què vuy estan és molt húmedo, y ahont dormen pitjor, devall teulada que és causa se'n enmalteixin y moren moltes..."⁽¹⁵⁾

L'any 1640, els llibres de deliberacions del Consell de Cent continuen parlant dels "gastos de les obres se fan en la Casa de les Egipcíacues juntes a dit Hospital", i amb aquest motiu es fan lliuraments a l'escrivà de les obres, aleshores Antoni Aleix Cesiller.⁽¹⁶⁾

(15) AHCB: Deliberacions, Consell de Cent II-145, 1636, 20 novembre, f. 438.

(16) AHCB: Deliberacions, Consell de Cent II-149, 1640; 24 abril, f. 162 v.; 28 juny, f. 241 v.; 6 setembre, f. 315; 21 novembre, f. 389 v.

Mentre continuava l'activitat constructora a l'Hospital General no es descuidaven els assumptes assistencials i de formació de nous metges. Hem localitzat una súplica de 1644, en la qual els Pares de l'Hospital General demanaven a tots els "...*jovens chirurgians, practicants en la present Ciutat, tots los que voldran ser metges de aquella, com los que no voldrà sero, que estigan obligats (...) a acudir a dits malalts*".⁽¹⁷⁾

Ens dona una idea de la gran activitat que l'Hospital General desenvolupava durant aquells anys una "*supplicatio*" presentada el dia 1 de febrer de 1647 pels administradors al Consell:

"Molt Illtres. Srs. Les necessitats del Hospital General de Sta. Creu de la pnt. Ciutat son tals y tan apretades a ocasió del major número de malats hi ha y Hospitalitat que abans solia y de la poca renda té la Casa ademés que d'ells se deu quantitat considerable del poch se aplega en las veredas y preu tan alt de totes les coses que ha obligat als Administradors que aquella Casa a representar-les per menut a V. S., havent-se de valer de son amparo y molta caritat de V. S., dient que en dit Hospital son vuy més de sis cents (600) malats y nafragats entre homens i dones hià, sent arribats molt temps a vuyt cents (800), a ocasió dels molts hi acudiren axí dels Galions de la Armada Real passaren per aquí com dels Tercios dels francesos immediatament de acabada la última campanya. Los orats y les orades arriban a setenta (70), a cada hu dels quals se'ls dona porció doble, les donzelles hi ha en lo monestir entre grans i xicas són cent y trenta (130), y les criatures de llet y govern hià dins la matexa són moltes, a demés de què paga més de tres milia lliures de les que cria fora d'ella, a rahó de nou lliures per les de llet y set per les de govern. Y los sacerdots, Pares y Mares de Cambrades y demés personas sustenta necessàries per al govern y servey de la casa, passan de cent. Per lo que indubítadament passa de quaranta milia lliures lo que vuy cada any se gasta en sustentar dita casa..."⁽¹⁸⁾

(17) AHCB: Deliberacions, Consell de Cent II-153, 1644, 29 octubre, f. 369.

(18) AHCB: Deliberacions, Consell de Cent II-156, 1647, 1 febrer, f. 64.

Hem de remarcar que més de 1.000 persones per mantenir i una despesa anual de 40.000 lliures són xifres molt importants dins la Barcelona de mitjan segle XVII.

No tenim notícies d'activitat constructora significativa en els anys següents, excepció feta de la construcció de la creu del pati de l'Hospital, obra anterior a 1674, reformada i canviada de lloc l'any 1691. Es succeïran les demandes d'ajut econòmic al Consell, la major part de les vegades per a manutenció dels malalts.⁽¹⁹⁾ Sabem que l'any 1668 es treballava en la reparació de les fonts⁽²⁰⁾ i que el 27 de juny de 1676 es deliberaren pagaments al mestre de cases Joan Tèrmens per obres menors.⁽²¹⁾ Les següents obres d'ampliació de l'edifici corresponen ja al segle XVIII i això, ara per ara, representa el nostre límit.

L'Aula d'Anatomies

En el *Catálogo monumental de España. La ciudad de Barcelona*, de 1947, d'Ainaud, Gudiol i Verrié, s'indicava que l'Aula d'Anatomies de l'Hospital estava en construcció al mateix temps que es treballava a la Casa de Convalescència.⁽²²⁾ L'any següent, 1948, Frederic Pau Verrié donava més dades: "...A mediados del siglo XVII, junto a la nave de occidente del Hospital de la Santa Cruz, frente por frente con la Casa de la Convalescència y lindante con la calle del Carmen, levantábase un edificio de no grandes proporciones, conocido con el nombre de 'Aula de les Anathomies'. Albergaba este edificio el Colegio de Medicina de Barcelona, fundado y establecido en aquel mismo sitio por el rey Martín el Humano en 1401 y 1403, reorganizado bajo el reinado de Alfonso el Magnánimo e incorporado al plan de disciplinas docentes de la Universidad o 'Studi General' de Barcelona en 1565. La supresión por Felipe V de los estudios universitarios barceloneses en 1715 dió lugar poco

(19) AHCB: Deliberacions, Consell de Cent II-165, 1656, 16 setembre, f. 228.

(20) AHCB: Deliberacions, Consell de Cent II-177, 1668, 10 setembre, f. 198.

(21) AHCB: Deliberacions, Consell de Cent II-185, 1676, 27 juny, f. 139.

(22) AINAUD, Joan; GUDIOL, Josep; VERRIÉ, Frederic-Pau: *Catálogo monumental de España. La ciudad de Barcelona*. Madrid: 1947, p. 304.

Hospital del canonge Colom
al carrer de l'Hospital

después a la extinció del Colegio y consiguiendo abandono del edificio, que por no ser, sin duda, obra arquitectónica de excelencia, caminó rápidamente hacia la ruina".⁽²³⁾ A partir de la documentació de primera mà, continguda als Registres de Deliberacions i als Manuals del Consell, ara estem en disposició d'ampliar aquestes informacions.

Per una deliberació del Consell de Cent del dia 7 d'octubre de 1638, els consellers tenien facultat de fer construir una estança dins l'Hospital General de la Santa Creu per als estudis d'anatomia, però el 3 de novembre de 1644 la Ciutat encara no l'havia començada. Els administradors de l'Hospital n'empengueren la construcció pel seu compte i demanaren al Consell que la Ciutat els concedís les darreres 80 lliures que

els faltaven per acabar les obres. El Consell barceloní va respondre amb la següent deliberació: "...attès que la caseta de la anatomia se ha de fer en lo Hospital an offert los administradors de quella casa, per les rahons en la proposició contengudes, de fer-la, ajudant la present Ciutat al cost de aquella ab vuytanta lliures, que perçò de compte extraordinari y que per ditt effecte, sien girades aquelles als dits administradors".⁽²⁴⁾ Això no obstant, aquestes 80 lliures no foren lliurades fins quinze anys més tard.

En els anys següents, l'activitat derivada de les anàlisis anatòmiques va anar en augment. No consta que es fessin en una estança concreta de l'Hospital, ocasionalment s'esmenta el pati.

Tenim testimoni d'exàmens fets per qualificar doctors en medicina "en la art de Anatomia", que els feien aptes per poder optar a les càtedres d'Anatomia de la Universitat.⁽²⁵⁾ D'altra banda, la incidència cada vegada més gran de les pestes o 'morbo' sobre la població portà a posar en marxa una campanya d'autòpsies que apareixen detallades als Registres de Deliberacions del Consell, amb els més mínims i repugnants detalls, i amb les quals els metges esperaven conèixer la raó última de la mortaldat que, periòdicament, assolava el país.⁽²⁶⁾ En aquestes descripcions acurades de les anatomies realitzades hem de veure la manifestació de l'interès per l'experimentació, per la comprovació, l'empirisme, en definitiva, tan característic del segle XVII.

Tenim coneixement que l'any 1651 les autòpsies tenien lloc "...en lo pati de la Convalescència del Hospital General de Barcelona" i que, una vegada acabades, els doctors deliberaven sobre el que havien vist, asseguts, davant la porta de la Convalescència. Com hem esmentat abans, el Consell havia deliberat girar 80 lliures als administradors de l'Hospital per a la construcció d'una sala d'anatomies l'any 1644. No sabem per quina raó aquesta quantitat de diners no fou lliurada a l'Hospital fins l'any

(24) AHCB: Deliberacions, Consell de Cent II-153, 1644, 3 novembre, f. 374.

(25) AHCB: Deliberacions, Consell de Cent II-165, 1656, 30 maig, f. 146, 146 v., 147.

(26) AHCB: Deliberacions, Consell de Cent II-160, 1651, 19 març, f. 160 i s.

(23) VERRIE, Frederic-Pau: "Orígenes de la Real Academia de Medicina", Barcelona. *Divulgación Histórica*, V (1948), p. 230-231.

1659: "...en exequitió de la deliberatió feta per lo Savi Consell de Cent celebrat a 3 de noembre de 1644, deliberen que sien girades als Administradors del Hospital General de Santa Creu de la pnt. Ciutat, vuytanta lliures per a convertir aquellas en acabar la istàntia que, en lo Hospital General, se era començada per a fer Anatomies...".⁽²⁷⁾ Encara que no en tenim més dades, probablement aquesta construcció fou aixecada al mateix indret on anys més tard s'edificà la veritable Aula.

Molt més concretes són les notícies derivades de la firma d'un acord entre la Ciutat i el fuster Sebastià Català, el 3 d'octubre de 1673, per "...fer las obras tocants a mestre de cases y fuster en la Aula Anatòmica del corralet del Hospital General de la pnt. Ciutat". En la taba o plec de condicions relatives a l'obra proposada s'especificuen, d'una banda les corresponents a l'obra de mestre de cases i, d'altra, les de fuster. Entre la feina de mestre de cases figura: fer vuit pilars de rajola sobre les parets ja existents, dos a cada pany. La secció dels dits pilars havia de ser "de una rajola y mitja a tot quadro" l'alçada havia de ser de "vuyt a nou palms", la mateixa que tenien els pilars ja existents a les cantonades de la sala. La coberta havia de fer-se de "teulada emmortarada" i tot l'interior havia d'anar enrajolat. El detall més enginyós era, però, la taula d'anatomies: sobre una pedra de tres pams d'alçada foradada en el centre, com si d'un tambor de columna es tractés, s'assentava una taula de pedra de deu pams de llargària, per quatre d'amplada, picada, foradada, "... sobre un ferro amb invensió que pugua rodar dita taula ab facilitat que convinga quan se fan las anatomias y quan se renta la dita taula". Tot estava perfectament estudiat perquè l'aigua i altres restes baixessin pel forat fins a una claveguera que "des del mitx de la stàntia o aposento fins sie fora vuyt palms lluny de la porta...". L'acabat de l'obra havia de ser senzill: emblanquinar els pilars i arrebossar i emblanquinar les parets per dintre, ja que per fora només s'havien de reparar. Aquesta obra de mestre de

cases havia d'estar acabada en quinze dies i es pagaria en tres terminis.

Pel que fa a la feina de fuster, consistia en el següent: en primer lloc s'havien d'assentar sobre els pilars del dit "aposento" unas "solas" de fusta "per tot lo rodador de dos pams de ample y un pam i mitx de gruix", fent una mena d'anell. L'estança, que sabem que tenia 32 pams de costat, s'havia de cobrir a quatre vesants i per tant, fer tot l'embigat. A l'interior, vorejant les parets, s'havien de construir unes grades de fusta "que sien tres, las quals han de servir per assentar-se los studiants, fent-se aquelles fortes, ab sos travessos de cabirons ben assegurades ab lo modo, forma y dispositió que estan las gradas que troben fetas en lo teatro nou de la Universitat literària y Studi General de la present Ciutat, clavades y disposades com se deu y pertany...". S'especifica que tota la fusta utilitzada haurà de ser de pi blanquejat i que l'obra haurà d'estar acabada abans del darrer dia d'octubre del mateix any 1673. Sebastià Català, fuster, a qui es dona el dit preu fet, es compromet a complir els pactes fets amb la Ciutat per 150 lliures i dona com a "fermances" Pere Pau Ferrer, mestre de cases, i Miquel Salvà, "faber".⁽²⁸⁾

Ens trobem doncs, davant d'una obra eminentment utilitària, com tantes altres es feren al llarg del segle XVII, en la qual hi ha un esforç evident cap a la funcionalitat per damunt de qualsevol altra consideració. Es prenen en compte dues necessitats bàsiques: d'una part, la de fer les autòpsies amb comoditat (taula giratòria) i higiene (claveguera), i de l'altra, la pedagògica, encaminada a aconseguir el millor aprofitament per part dels estudiants (grades).

Casa del Teatre o Casa de les Comèdies

De naturalesa ben diferent a l'Aula d'Anatomies era la Casa de les Comèdies, la relació de la qual amb l'Hospital de la Santa Creu era, com dèiem abans, de caràcter eminentment econòmic. Documents provinents de l'Arxiu Central de

(27) AHCB: Deliberacions, Consell de Cent II-168, 1659, 10 març, f. 69 v.

(28) AHCB: Manual, 1672-1675, Consell de Cent XIII-64, 1673, 3 octubre.

l'Hospital de Sant Pau, ens permeten donar algunes dades noves sobre aquella construcció, a més de documentar i identificar aquelles afirmacions que s'han anat repetint, sovint sense citar-ne l'origen.⁽²⁹⁾

Com ja s'ha dit en ocasions anteriors, les penúries econòmiques de l'Hospital de la Santa Creu portaren els seus administradors a demanar un privilegi que els permetés que totes les comèdies i actuacions que arribessin a la ciutat tinguessin lloc en indrets determinats per l'esmentat Hospital. Aquest rebria una taxa dels comedians i una de provinent dels espectadors. Documentalment ens consten dos privilegis: el primer fou sol·licitat pels administradors al capità general Fernando de Toledo, qui els el concedí el dia 3 d'abril de 1579. El segon, confirmant l'anterior, fou concedit pel rei Felip II, a Madrid, el 25 de juliol de 1587. Aquesta mesura, tan important per a l'economia de l'Hospital, fou però boicotejada pel bisbe de Barcelona, fet que provocà una nova súplica dels administradors de l'Hospital al rei. Aquest contestà amb una carta adreçada al capità general en la qual diu: "...acerca del impedimento que les pone el Obispo de la dicha Ciudad en la execution del privilegio que, en 25 de julio de 1587, concedimos a dicho Hospital para que ningunas comedias ni representaciones públicas se puedan hazer en la dicha ciudad sinó en el lugar que los dichos Administradores señalaren, representándonos que al dicho Hospital le resulta grave daño desta dificultad, suplicándonos por el remedio y porqué nuestro fin ha sido que con la dicha gracia reciba aumento el dicho Hospital, en que tanto se sirve a Dios Nr. Sor. con beneficio universal de todo esse principado y condados, no sería razón permitir que se surtiese el efecto en tanto daño de los pobres, y assí os dezimos y encargamos que vos compongais essa diferencia con el Obispo, de manera que toda contradicción y dificultad cessante, el dicho privilegio sea enteramente executado, dando Vos para ello todo el favor y ayuda que fuere menester, por lo mucho que dezeamos la

(29) CARRERAS CANDI, Francesc: *La ciutat de Barcelona*, Barcelona: 1913-1918, p. 773. CIRICI PELLICER, Alexandre: *Barcelona, pam a pam*, Barcelona: 1971, p. 98. GARRIGA, J.: *L'època del Renaixement*, p. 172. TRIADÓ TUR, Joan Ramon: *L'època del Barroc. Segle XVII (Història de l'Art Català, vol. V)*. Barcelona: 1984, p. 25.

conservación y aumento del dicho Hospital, recibiremos muy accepto servicio. Dado en San Lorenzo a 17 de junio de MDLXXXIX. Yo el Rei. Franquesa scrto."⁽³⁰⁾

Aquestes dades provenen del llibre 1 de la sèrie documental Casa Teatro, 1592-1919, que, amb el títol *Noticias titulares de la Casa Teatro*, es custodia a l'Arxiu de l'Hospital de Sant Pau. Ambdós privilegis foren publicats per Alfons Par l'any 1928⁽³¹⁾ i pel doctor Josep Danon en la seva tesi doctoral de l'any 1969.⁽³²⁾

La història del teatre comença amb el llegat de les pertinences del cavaller Joan Bosch a la seva esposa Elisabet Joana Bosch, el 26 de juny de 1560, entre les quals figuraven diverses cases i horts a la ciutat de Barcelona. L'any 1565 es firmà una concòrdia entre la dita Elisabet Joana i els administradors de l'Hospital⁽³³⁾, fent esment de les propietats dels Bosch situades a la Rambla. Però no és fins l'any 1588 quan Elisabet Joana Bosch fa la renúncia formal de les esmentades propietats en favor de l'Hospital.⁽³⁴⁾ A partir d'aquell moment els administradors ja disposen de les cases i terrenys cedits pels Bosch, i els lloguen, com fan a Antoni Coll el dia 29 d'abril de 1590⁽³⁵⁾ o, fins i tot, en venen alguns. Això no obstant, es reserven la propietat que serà elegida per fer les Comèdies: una antiga casa amb un hort de tarongers situada a la Rambla, davant la porta dels Ollers, al cantó del carrer de Trenta Claus.

Josep Danon assegura que les primeres èpoques de la construcció de la nova casa són de 27 de novembre de 1594.⁽³⁶⁾ Per la nostra part, tenim constància del contracte i

(30) Carta reproduïda per DANON, J.: *Visió històrica de l'Hospital General de Santa Creu de Barcelona*, p. 62.

(31) PAR, Alfonso: "Dos privilegis del segle XVI en favor de l'Hospital de la Santa Creu referents a representacions teatrals", *Anales del Hospital de Santa Cruz y San Pablo*, XII (1928), p. 367-369.

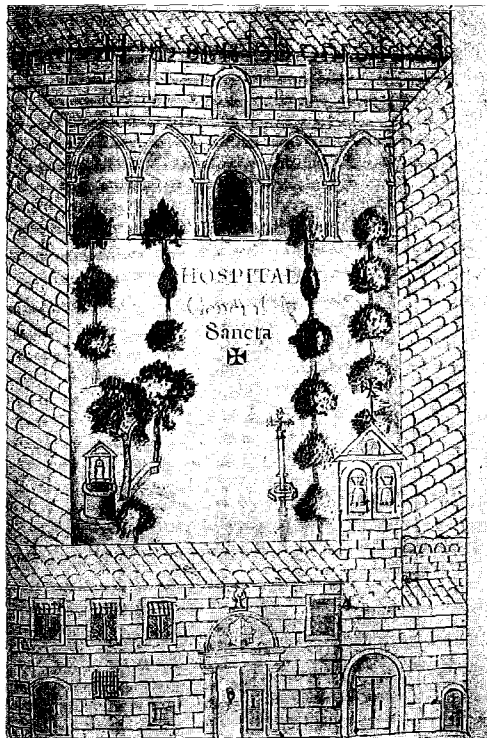
(32) DANON BRETOS, Josep: *El Hospital de Santa Cruz de Barcelona*, tesi doctoral dirigida pel Dr. Manuel Usandizaga, Universitat de Barcelona, 1967.

(33) AHSP: Joan Cellers, notari: *Escritures Públiques*, Manual VI, fol 11, citat al llibre 1, *Noticias titulares de la Casa Teatro*, 1560-1837.

(34) AHSP: Pedro Fitor, notari: *Escritures Públiques*, Manual II, fol 47, citat al llibre 1, *Noticias titulares de la Casa Teatro*, 1560-1837.

(35) *Ídem.*, f. 82.

(36) DANON, J.: *Visió històrica de l'Hospital General de Santa Creu*, p. 62.

Hospital General de Santa Creu

capitulacions entre els administradors de l'Hospital i el mestre de cases Montserrat Santacana amb data 9 de desembre de 1596.⁽³⁷⁾ Al mateix document hi ha una àpoca firmada pel dit Santacana, el dia 15 del mateix mes, a favor de l'Hospital per la quantitat de 50 lliures, i contractes i àpoces de 1597.

Hi ha constància que, atès el lloc elegit per al nou teatre, era més ample i còmode que els anteriors. Ja el 1597 era sol·licitat pels comedians als administradors de l'Hospital, encara que no estava acabat, per a les seves representacions. Això interrompia constantment la marxa dels treballs que es convertien en inacabables. El dia 2 d'agost de 1597 representants del Consell anaren a l'indret on es feien les obres i manaren desfer tot l'escenari per tal de poder continuar els treballs de construcció que havien

(37) AHSP: Joan Sala, notari: Escriitures públiques, Manual VI, f. 8, llibre 1, Noticias titulares de la Casa Teatro, 1560-1837.

d'estar acabats abans de l'hivern. Però aquell arribà i encara trobà al mestre Montserrat Santacana treballant-hi.⁽³⁸⁾

Si bé no tenim descripcions de les obres que estava fent el mestre de cases Montserrat Santacana, les podem estimar laborioses, atès que fins a l'any 1603 no es féu la visura dels dits treballs. Aquesta fou signada el dia 26 de febrer d'aquell any pels mestres de cases Jeroni Matxí i Pere Blai. Feren la valoració de l'obra en 1511 lliures, 12 sous, i afegiren que hi faltaven 235 lliures més "...per la obra que li resta per acabar al dit mestre Santacana".⁽³⁹⁾ El fet que tant Montserrat Santacana com els experts designats per a la visura fossin prestigiosos mestres de cases a la Barcelona de començament del segle XVII, ens fa pensar que aquest edifici havia de tenir un cert relleu arquitectònic. Si no fos així, no tindria cap sentit la tria de Santacana com a mestre de cases, ni la de Blai i Matxí com a experts per judicar-la.

Paral·lelament a la feina de mestre de cases portada a terme per Montserrat Santacana, trobem el fuster Joan Soldevila, qui treballà per a la Diputació els anys següents. Fermà pactes amb els administradors de l'Hospital per fer l'obra de fusteria el 9 de novembre de 1597. Un document interessant és la taba amb la qual s'encantà l'obra que fou contractada per Soldevila per 400 lliures. La taba incloïa "tota aquella feyna de obra de fusté que debia fer-se en lo teatro que dit Hospital feya fer en la Rambla, en lo cantó del carrer de Trenta Claus, devant lo portal dels Escudellers". Pensem que és d'interès la transcripció d'algunes parts de la dita taba:

"...Primo a de fer lo mestre que farà dita feyna tota aquella teulada que veuran ab un modello que ses fet y dita hobra ab tal emperò y la teulada se a de fer arrebatada, com són les teuladas de la Drassana, y tota la fusta a d'estar tota planetjada a costum de bon mestre; a més a de fer dit mestre tots aquells sostros de on estaran los aposentos, so és loi més bax embigat y enla-

(38) AHSP: Joan Sala, notari: Escriitures públiques, Manual VI, f. 85-87, citat al llibre 1, Noticias titulares de la Casa Teatro, 1560-1837.

(39) AHSP: llibre 1: Noticias titulares de la Casa Teatro, 1560-1837, f. 61-63 v.

tat ab tota la fusta planejada, y l'altro més alt cubert ab posts ab listo y junta, y també ab tota la fusta planejada a costum de bon mestre; a més a de fer tots los aposentos, totes les jelusias conforme veuran ab lo modello obra an de fer tretze portes dits aposentos ab un capsal a cada cap y una faxa en lo mix ab un bossell per la vora del llistó; a més an de fer al sobre dels aposentos més alts uns assientos conforme veuran ab lo modello de fusta los dits administradors los donaran; a més an de fer bax, en dit teatre, uns assientos per seure la gent, conforme modello, allargant-se fins lo pilar; a més an de fer lo catafall ahont an de representar conforme modello; a més se an de fer tres portes en aquells tres portals que entren del pati dels tarongers dins lo teatro y an destar ab los barraments bastits y juntades a junta de cordell; a més an de fer duas portes, la una a la part on pujaran las donas als aposentos y l'altra per on també pujaran los òmens als aposentos, y an de estar molt forts, per los quals se poria entrar dins el teatro y per so se an de fer dites portes ab lo bastiment bastit y ben refet; a més se an de fer una porta a un portal que se a de fer a la Rambla per ont an de entrar les dones a la farça, que tindrà de ample _ pams y de alts _ pams; a més se an de fer unes portes a un portal se a de fer a la Rambla, que a de éser lo portal principal per ont a de antrar tota la gent y an destar molt ben fetes y per ser portes foranes com de bon mestre se pertany; a més la porta que se a de fer al portal major que ix a la Rambla a de tenir 12 pams de ample y an de aver dues portelles, una a cada part; a més se an de fer dues portes de darrera lo teatro, en lo carrero, la una per entrar los Senyors Administradors y lo altre per on han de entrar los farçayres al vestuari, y dites portes an d'estar molt ben basades perque ixen al carrer: a més, se an de fer en dita obra deu finestres, so és tres finestres a la part dels tarongers, són les tres més baxes, y a la part del carreró sis, les tres per les finestres ab rexes a la part del carreró, y una a la part del carreró de darrera lo teatro, les quals totes dites finestres an de estar ab sos bastiments y enfaxadas ab un bossell ho un xamfra per la vora del llistó a costum de bon mestre; a més, se an de fer a la casa vella vuyt finestres, de la matexa manera que a

les altres; a més, en dita casa se an de fer vuyt portes de cambra, també ab un capsal y una bona faxa al mix ab un xamfra; a més, se an de fer sis portes més y an de servir per uns portals ja són fets y són los tres portals a l'enfront entrant a ma dreta y los altres tres se an de fer a l'altra part de la matexa manera són fets los altres tres y fets conforme los altres; a més, se an de fer dos carreyls de fusta, conforme se veuran ab lo modello y una porta a cada carayoll; a més, a de desfer y tornar a fer la teulada de la casa vella, també se a de fer un sostro per lo guardaroba dels farçayres ... del vestuari; a més, se an de fer de sobre lo catafall tant com té ... catafal y portes conforme està ab lo modello tota la demunt dita obra no a de posar sino les mans lo mestre ho empendrà y si en disseny no convindrà avery de fer alguna cosa mes ho de manca per los Srs. Administradors ...; Sen lo modo de la paga [a terços: un al començament, un a la meitat, i un a la fi]; ... lo mestre a de pagar los constos de serrar ...; Tota la qual obra lo mestra qui la empendrà a de acabar ab perfectió de bon mestre se pertany, y dits Srs. Administradors li an de lliurar la fusta necessària ... y dit mestre a de acabar aquella en lo any 1598".

Com es desprèn d'aquest text, a més de la nova construcció, s'utilitzaven com a dependències auxiliars les de l'antiga casa existent i l'annex jardí dels tarongers. Resulta difícil, per no dir impossible, parlar de característiques formals o tractar de trobar relacions estilístiques, quan ens trobem davant una arquitectura que, per sobre de tot, perseguia una funció, i de la qual no ens queda cap testimoni gràfic.

Altres notícies complementàries són la construcció d'una escala dins l'hort de Joanet Fuster, al costat del dit teatre, l'any 1659, perquè els consellers poguessin entrar a la Casa de Comèdies més còmodament "... por estar incomodados de subir en dicha casa por la parte antes subian".⁽⁴⁰⁾ Així mateix tenim coneixement que l'any 1668, amb motiu de la visita a Barcelona del príncep florentí Cosme III Mèdici, es feren representacions al teatre i que el dia 29 de setembre el príncep hi acudí i ocupà la llotja

(40) AHCB: Deliberacions, 1659, 18 novembre, citat al llibre 1, Noticias titulares de la Casa Teatro, 1560-1837.

que li oferí el cavaller Narcís Simó. Malgrat això, l'obra no devia ser de l'interès del Medici qui, al primer entreacte va abandonar el teatre per anar a passejar pel passeig de la Marina amb membres de la seva cort i de la societat barcelonina.⁽⁴¹⁾ Entre els anys 1728 i 1729 es construí un teatre més gran que s'incendià l'any 1787 i que fou reconstruït en tan sols 156 dies pel Cos d'Enginyers. Restaurats entre 1847 i 1848, canvià la decoració de la façana i també el nom pel de Teatro Principal. Incendiat els anys 1924 i 1933, actualment només la façana dóna idea del seu aspecte durant el segle XIX.⁽⁴²⁾

(41) DURAN I SANPERE, Agustí: "Cosme de Médicis en Barcelona", *Barcelona. Divulgación Histórica*, II (1946), p. 87.

(42) AINAUD, J.; GUDIOL, J.; VERRIÉ, F. P.: *Catálogo monumental de España. La ciudad de Barcelona*, p. 329.

Aquesta és només una petita mostra de l'activitat constructora desenvolupada a Barcelona durant el segle XVII. Certament, hi ha exemples arquitectònicament més reeixits, encara que no tants com en altres contrades. Els que ara presentem serveixen, si més no, per contribuir a esvair el tòpic de la crisi del XVII a Catalunya. No foren temps de bonança, hi hagué dificultats polítiques, econòmiques, socials i creatives, fins i tot. Malgrat això, però, la preocupació dels governants per fer de Barcelona una ciutat més còmoda fou intens. Es construïren infraestructures –recordem les xarxes de canonades i clavegueram–, es completà la fortificació de la ciutat, es treballà intensament al port, etc. Fou el moment en què es va dotar la ciutat d'un conjunt de serveis, entre els quals els assistencials, que farien de Barcelona una ciutat, en definitiva, més habitable.